

Ústav světových dějin FF UK

POSUDEK HABILITAČNÍ PRÁCE

Jiří BRŇOVJÁK

Šlechticem z moci úřední. Udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705 – 1780

(vydáno Ostravskou univerzitou v Ostravě roku 2015 v edici *Nobilitas in historia moderna*, 472 stran)

V současné záplavě prací z oblasti historie je často obtížné najít studii opravdu původní, jež jen neopakovala již známé informace a která by výrazně posouvala hranici historického poznání. Platí to samozřejmě také pro oblast studia šlechty, jež po roce 1989 prožívá neobyčejný rozkvět. Studium nevyužitých a zčásti dokonce nezpracovaných archivních materiálů, jejich zhodnocení a komparace s dalšími archiváliemi, edicemi a vydanými studiemi je totiž i v tomto případě obtížné a vyžaduje hluboké znalosti.

Již zběžný pohled na současnou historiografickou produkci ukazuje, že se hlavní badatelský zájem v tomto směru soustřeďuje především na výzkum aristokracie, tedy velmi úzké prominentní vrstvy šlechtické společnosti. Limitující faktor představuje samotná, mimořádně pramenná rozsáhlá základna, o kterou se historici mohou při studiu aristokracie opírat. Česká historiografie se při zpracovávání tohoto rozmanitého archivního materiálu úspěšně naučila používat nové metody inspirované sociologií a

Ústav světových dějin FF UK

dalšími příbuznými humanitními obory. Velký přínos znamenalo navázání komparativní spolupráce se zahraničními historiky věnujícími se obdobnému tématu. Limitující je ovšem absence rozsáhlejších edic pramenů, a to jak ego dokumentů, tak písemností úřední provenience. Zřejmě právě z tohoto důvodu se mezi badatelskými tématy dosud výrazně neprosadilo studium problematiky udělování šlechtických titulů a inkolátu, přijímání do stavovských obcí, stejně jak vznik specifické sociální skupiny tzv. nové šlechty.

Při obecnějším hodnocení struktury šlechtické (resp. stavovské) společnosti a forem vertikální společenské mobility se totiž autoři stávajících historických syntéz obvykle u této otázky zastavili jen krátce. Stranou jejich pozornosti bohužel většinou zůstaly také proměny důležitých právních podmínek členství ve stavovské společnosti (v první řadě tzv. inkolátu). Obdobná situace existuje rovněž též u výzkumu novověké městské společnosti, z níž se příslušníci nové šlechty převážně rekrutovali.

Předložená habilitační práce Jiřího Brňovjána je proto v mnoha ohledech průlomová. Jako první totiž kontinuálně sleduje formování a vývoj šlechtické obce dědičných (zejména českých) zemí před vyhlášením rakouského císařství roku 1804. Hlavní časovou osu a jádro samotné práce představuje vláda tří habsburských panovníků, Josefa I., Karla VI. a Marie Terezie, stranou ale autor neponechává ani pobělohorské proměny struktury a titulatury české šlechty. Jeho hlavním cílem přitom bylo celkové postižení byrokratického způsobu udílení šlechtických titulů v českých zemích v 18. století vsazené do kontextu dobových možností a limitů sociální mobility v rámci modernizující se stavovské společnosti.

Ústav světových dějin FF UK

Teritoriální záběr knihy je sice formálně vymezen tehdejšími hranicemi celého českého státu, ovšem autor v mnoha ohledech vytýčenou linii překračuje. V první řadě jde o události spojené s pomyslnou linií roku 1752, kdy došlo ke sjednocení teritoriálních českých a rakouských šlechtických titulů v jeden celek tzv. šlechty dědičných království, knížectví a zemí. Přestože i po tomto roce Habsburkové využívali k uskutečňování nobilitačního práva nad českými poddanými (konkrétně při udílení knížecích titulů) českou královskou hodnost, provázanost šlechtické obce obou do té doby právně odlišných celků (českých a rakouských zemí) se výrazně prohloubila. Brňovják se ale zabývá i problematikou udílení titulů říšských, vikariátních a palatinátních.

Na více než 400 stránkách autor vyvrací řadu omylů a polopravd starších prací a předkládá přehledný obraz vývoje české šlechty 17. a 18. století. Jako první totiž důsledně vychází z nevydaných pramenů, nikoli pouze z vydaných publikací, které jsou mnohdy zatíženy nepřesnostmi a omyly. Svou práci Brňovják primárně opírá o archiválii bohemikálního charakteru tvořících součást fondů Česká dvorská kancelář v Národním archivu a ve šlechtickém archivu (*Adelsarchiv*) Rakouského státního archivu (*Österreichisches Staatsarchiv*), nevyhýbá se ale ani materiálům čistě říšské či rakouské provenience. Je třeba zdůraznit, že vytýčený cíl práce – zachycení vývoje nobilitační politiky v 17. a 18. století – byl nesmírně náročný. Zatímco u písemností české dvorské kanceláře do roku 1749 a *Directoria in publicis et cameralibus* v letech 1749–1752 je jejich bohemikální provenience nesporná a s využitím několika základních diplomatických znaků dobře rozpoznatelná, písemnosti *Directoria* a Česko-

Ústav světových dějin FF UK

rakouské dvorské kanceláře přestaly v souvislosti s vytvořením jednotné šlechtické titulatury dědičných zemí roku 1752 český nebo rakouský teritoriální charakter rozlišovat.

Brňovják rozdělil svou studii do dvou částí logicky oddělených částí, z nichž první nese název *Nobilitace a šlechtická titulatura v raněnovověkých českých zemích*, druhá titul *Nobilitační politika v českých zemích 1705–1780*. V obou částech zachycuje vlastní průběh nobilitačního řízení uvnitř úřadu, který si po celé 18. století uchoval podobu vytvořenou již ve století předcházejícím. Správně přitom konstatuje, že se nijak nevymykal obecnému úřednímu jednání a formám komunikace, které byly užívány všemi dvorskými i zemskými úřady v monarchii. Bylo to dáno skutečností, že vídeňské dvorské kanceláře před i po roce 1749, kdy byla česká a rakouská kancelář sloučeny v jednu instituci společnou pro všechny dědičné země, užívaly velmi podobné či dokonce shodné principy úředního jednání a podléhaly totožným vývojovým tendencím. Tereziánské správní reformy z poloviny 18. století se proto na vlastní povaze nobilitačního řízení v podstatě nijak nepodepsaly a neovlivnilo je ani zavedení systematizovaného vojenského a řádového šlechtictví po roce 1757. Principy úředního mechanismu udílení šlechtických titulů, popř. dalších šlechtických či stavovských prerogativů, jak je známe z 18. století, pak byly v podstatě používány až do zániku habsburské monarchie roku 1918.

Je třeba vyzdvihnout, že Jiří Brňovják jako vůbec první český historik dokládá na základě důkladné znalosti spisového materiálu, jak se v průběhu několika desetiletí po bitvě na Bílé Hoře česká šlechtická hierarchie připodobnila hierarchii rakouských

Ústav světových dějin FF UK

dědičných zemí, respektive Svaté říši římské, a to až do takových detailů, jaké představovalo přebírání formulářů udílejících tzv. starý šlechtický stav (*rittermäßiger Adelstand*). Užití těchto titulů bylo logické vzhledem k struktuře šlechty a šlechtickým výsadám v Dolních a Horních Rakousích, Štýrsku a Kraňsku v těchto rakouských zemích, ale stěží pochopitelné v zemích českých, kde se podobné předpisy (a to ani v důsledku pobělohorských změn) nikdy neujaly. Je ale nesporné, že po formálně-administrativní stránce se tím výrazně prohloubila integrace českých zemí do říšsko-rakouského prostředí, kde byl říšský titulární systém běžně používán. Tuto integraci, jak Brňovják také dokládá na řadě příkladů, také dále umocňovala souběžná činnost některých vlivných úředníků ve dvorských a říšské kanceláři (např. „erbovního krále“ Williama O'Kellyho).

Zároveň autor dokládá, že i tento nový systém kopírující říšsko-rakouské prostředí ponechal českým zemím státoprávní suverenitu a neoslabil jejich výsady. České a říšské tituly tak sice po vnější stránce působily obdobně, po právní stránce ale kompatibilní nebyly. Panovník tím jasně deklaroval postavení české koruny coby svrchovaného celku, který ve šlechtických záležitostech disponoval stejnými právy jako Svatá říše římská. K odbourání nobilitačních privilegií české královské hodnosti se přistoupilo až za změněných okolností po roce 1804 v souvislosti s přijetím rakouského císařského titulu. Jediný relikv dřívejšího specifického postavení české šlechty v rámci monarchie tak nadále představovala instituce inkolátu platného pro všechny země Koruny české, jež zanikla spolu se stavovskými ústavami ve víru revolučních událostí let 1848–1849.

Ústav světových dějin FF UK

Mimořádným přínosem studie je též komparativní vhlad do problematiky umožňující sledovat vývoj nároků kladených na osoby, jež usilovaly o povýšení do šlechtického stavu. Zatímco zpočátku dominovaly požadavky tradiční, za které se považovaly zásluhy vykonané ve prospěch státu, panovníka a panovnické dynastie, postupně docházelo k jejich proměně zapříčiněné aktuálními zájmy monarchie (zavedení tzv. systematizovaného šlechtictví pro důstojníky, nobilitace vlastníků manufaktur atd.). Mezi primární předpoklady udílení šlechtictví přirozeně i nadále patřily zásluhy prokázané ve státní správě či armádě, stále větší váha se ale přikládala i ekonomickým zásluhám (finančnímu přínosu eráru), což na konci 18. století vedlo k prvním nobilitacím osob židovské víry. Drtivá převaha nových šlechticů z řad úřednictva období první poloviny 18. století, plynule navazující na předchozí dvoustetletou tradici habsburské nobilitační politiky, pak vzala z pohledu delší perspektivy za své s vytvořením zmíněného systematizovaného šlechtictví důstojníků za vlády Marie Terezie, jež se postupně výrazně podepsalo na militarizaci nobilitačních kauz, a dílčím způsobem také řádové šlechtictví (tituly udílené na základě některých řádů), jehož „zlatá éra“ ale nastala až po roce 1861.

Pokud lze vůbec autorovi něco vytknout, pak je to podle mého názoru užitá forma jmen jednotlivých rodů, kde se autor důsledně drží české podoby. Jak uvádí, snažil se tím vyhnout nepříjemně a komplikovaně vyhlížejícím dobovým německým variantám tradičních jmen (Voříkovský z Kundratic místo Worzikowsky von Kundratitz, Žerotín místo Zierotin), přičemž německé varianty (resp. podobu jména z nobilitačního spisu) uvádí v rejstříkových heslech. Je ale třeba zdůraznit, že se tím výrazně neodchyluje od

Ústav světových dějin FF UK

současného trendu, protože podoba šlechtických jmen v této době, ale i později v 19. a 20. století variuje (a to dokonce i v ego-dokumentech členů jednotlivých rodin).

Závažnější nedostatky ale posuzované práci lze najít jen stěží. Jsem přesvědčen, že význam zkoumané práce jak pro pomocné vědy historické, tak pro historii obecně, je zcela mimořádný. Jiřímu Brňovjákovi se podařilo sledovaný problém formulovat skutečně precizně a srozumitelně. Je třeba zdůraznit, že jeho práce nemá význam pro teritorium České republiky, ale že je zcela zásadní prací pro pochopení problematiky nobilitační politiky habsburských panovníků v 17. a 18. století. Úroveň zpracování je mimořádně vysoká, zvolené metody jsou zcela adekvátní a odpovídají stanoveným cílům. Veškeré další požadavky kladené na habilitační práci (jazykové, citační atd.) byly podle mého názoru též splněny.

Předložená studie Mgr. Jiřího Brňovjáka, Ph.D. podle mého názoru jednoznačně splňuje nároky kladené na habilitační práce v daném oboru.

V Úvalech, 18. února 2017

Prof./PhDr. Jan Županič, Ph.D.